

UNIWERSYTET
MIKOŁAJA KOPERNIKA
W TORUNIU

Dr. hab. Anna Branach-Kallas, prof. UMK
Katedra Literatury, Kultury i Komparatystyki Anglojęzycznej
Instytut Literaturoznawstwa

Toruń, 2.08.2021

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

Pani mgr Eweliny Feldman-Kołodziejuk

pt. *Intergenerational Transmission of Motherhood in the Fiction of Margaret Atwood*

[Międzypokoleniowy przekaz macierzyństwa w twórczości prozatorskiej Margaret Atwood]
napisanej pod kierunkiem dr hab. Jerzego Kamionowskiego, prof. Uniwersytetu w Białymstoku

Rozprawa doktorska Pani mgr Eweliny Feldman-Kołodziejuk poświęcona jest motywowi macierzyństwa w twórczości Margaret Atwood. Autorka pracy skupia się na postaciach kobiet w wybranych utworach kanadyjskiej pisarki, analizując ich relacje z matkami, a także ich postawy wobec dzieci i samej idei macierzyństwa. Ukazuje, jak ważną rolę odgrywa w życiu bohaterek „międzypokoleniowy przekaz macierzyństwa”, tj. dialog z matką i wzorcami ról płciowych charakterystycznych dla pokolenia, które ona reprezentuje. Na marginesie rozprawy Doktorantka snuje ciekawą polemikę z teorią feministyczną, a szczególnie z ideologią drugiej fali, uwypuklając zdobycze kobiet pokolenia lat sześćdziesiątych dwudziestego wieku, lecz również cenę ich radykalnej emancypacji. Rozprawa składa się z czterech rozdziałów, z których pierwszy pełni

funkcję wprowadzenia o charakterze teoretycznym i historyczno-literackim. Rozdziały II-IV natomiast przedstawiają interpretację wybranych powieści i opowiadań Atwood. Autorka porusza w nich temat aborcji i bezdzietności (r. II), dojrzewania do macierzyństwa, matrofobii i osierocenia (r. III) oraz uwikłania macierzyństwa w polityczne ideologie, kontroli kobiecego ciała i praw reprodukcyjnych kobiet (r. IV). Wykorzystana w rozprawie metodologia czerpie przede wszystkim z teorii feministycznych, a także, na ile to możliwe, myśli teoretycznej dotyczącej macierzyństwa. Rozprawa została napisana płynną, formalną angielszczyzną i starannie szczytana. W całości praca liczy 369 stron, a bibliografia około 280 pozycji.

Choć twórczości Margaret Atwood poświęcono już niezliczoną liczbę prac doktorskich i magisterskich, muszę przyznać, iż rozprawę Pani mgr Feldman-Kołodziejuk przeczytałam z dużym zainteresowaniem. Jest ona napisana z ogromną pasją, osobistym zaangażowaniem i zacięciem feministycznym. Choć w dużej mierze opisowa i odtwórcza, praca porusza istotne kwestie i stanowi interesującą próbę uporządkowania postaci matek i córek w twórczości prozatorskiej Atwood. Co istotne, mgr Feldman-Kołodziejuk analizuje głównie wybrane powieści Atwood, lecz w interpretacji nawiązuje również do jej poezji. Udowadnia w ten sposób nie tylko, że macierzyństwo zajmuje centralne miejsce w dorobku fascynującej ją pisarki, lecz również dogłębną znajomość jej twórczości, wykraczającą poza opublikowane przez Atwood utwory prozą. Jako kanadyjka pragnę zatem zaznaczyć, iż jest to ważna praca z punktu widzenia literaturoznawstwa kanadyjskiego, gdyż porusza i klasyfikuje w klarowny sposób znaczący temat w twórczości jednej z najważniejszych przedstawicielek współczesnej literatury kanadyjskiej.

We wstępie Autorka definiuje hipotezę badawczą. Przedstawia również stan badań dotyczący twórczości Margaret Atwood, przywołując najważniejsze prace licznych poprzedników. Uzasadnia również wybór tematu, słusznie zauważając, iż macierzyństwo to temat marginalizowany i zaniedbany, kontrowersyjny z punktu widzenia feminizmu. Horyzonty teoretyczne rozprawy zainspirowały przede wszystkim prace Nancy Chodorow i Adrienne Rich, które obie podkreślają, iż macierzyństwo jest nabytą praktyką, dystansując się wobec koncepcji macierzyństwa opartej na

instynkcie i biologicznym przeznaczeniu kobiety. W rozprawie wykorzystano ponadto myśl krytyczną innych czołowych teoretyczek feministycznych, Betty Friedan, Luce Irigaray, Hélène Cixous, Rosi Braidotti i wielu innych.

Rozdział pierwszy to studium zmiennych wzorców macierzyństwa i kobiecych ról społecznych. Mgr Feldman-Kołodziejuk swój wywód rozpoczyna od omówienia wiktoriańskiego ideału macierzyństwa, a następnie referuje zmiany w koncepcji kobiecości i macierzyństwa po pierwszej wojnie światowej. Te fragmenty rozdziału wydają mi się dość wyrywkowe i niespójne. Nie przekonuje mnie rozpoczęcie wywodu od ideału *domesticity*, popularnego w osiemnastowiecznej Anglii, w odniesieniu do kontekstu kanadyjskiego. Radykalne zmiany wzorców kobiecości po pierwszej wojnie światowej zostały także bardzo pobieżnie omówione. Warto by tu przybliżyć tradycyjne role płciowe obowiązujące w Kanadzie podczas pierwszej wojny światowej, a także konserwatywny *backlash* po powrocie mężczyzn z frontu [Kanada wydaje mi się w tym rozdziale zaniedbana, o czym później]. Istotne byłoby także nawiązanie do ideału *new woman* szerzącego się w świecie anglosaskim w latach dwudziestych i trzydziestych. Ponadto, literackie portrety matek zostały przedstawione w tym rozdziale w sposób bardzo ogólnikowy. Autorka koncentruje się na kontekście brytyjskim, lecz nie wspomina o bogatej tradycji literatury gotyckiej, w której problem ról płciowych i macierzyństwa pełni kluczową rolę. Gotycyzm wszak jest istotnym aspektem twórczości Atwood, szkoda zatem, że echa te nie wybrzmiały wyraźniej w rozprawie. Pozostałe części rozdziału są bardziej udane. Mgr Feldman-Kołodziejuk porusza tu kwestię medykalizacji porodu, podkreślając utratę sprawstwa rodzącej na rzecz personelu medycznego. Doktorantka szczegółowo omawia skomplikowaną rolę macierzyństwa w ideologii i teorii feministycznej oraz przygląda się relacji matka-córka w świetle psychoanalizy. Bardzo ciekawe są części poświęcone powrotowi do natury, etyce troski, myśli Sary Ruddick i kanadyjskiej badaczki Andrei O'Reilly. W rozdziale tym Autorka przedstawia również wnikliwy komentarz dotyczący stosunku Atwood do feminizmu.

Kolejne rozdziały o charakterze analitycznym są interesujące i dobrze skomponowane. Autorka nie omawia jednej powieści za drugą, lecz powraca do tych samych tekstów, koncentrując się na różnych doświadczeniach kobiecości. Sprawnie podsumowuje także zbieżności pomiędzy omawianymi utworami, co nie jest łatwe, biorąc pod uwagę ich znaczącą liczbę. Mgr Feldman-Kołodziejuk można zarzucić jedynie skłonność do długiego streszczania powieści kosztem ich interpretacji. Jednakże dzięki temu rozdziały te są przejrzyste, jak przypuszczam, dla czytelnika słabo obeznanego z twórczością Atwood. Metodologia feministyczna i psychoanalityczna została w interpretacji zreżymnie wykorzystana. Wywód jest klarowny i logiczny - uczulam jedynie na pewną tendencję do powtórki cytatów (np. ten sam fragment z Rachel Cusk, str. 7/183).

W rozdziale drugim mgr Feldman-Kołodziejuk interpretuje postaci bohaterek czterech powieści Atwood: *The Edible Woman*, *Surfacing*, *Lady Oracle* oraz *The Robber Bride*. Nie są one matkami, a ich wybór bezdzietności Autorka rozprawy łączy z odrzuceniem postaci matki, jej toksycznym wpływem lub zaniedbaniem, czy też poczuciem obniżonej wartości w stosunku do idealizowanej matki. Doktorantka komentuje wpływ patriarchalnych wzorców kobiecości, które obowiązywały w Ameryce Północnej w latach sześćdziesiątych dwudziestego wieku. Ważną rolę w rozdziale odgrywa książka Betty Friedan *The Feminine Mystique*, lecz w moim odczuciu rozdział zyskałby na wykorzystaniu teorii Susan Bordo (którą Autorka wspomina tylko jako cytat w cytacie) i jej podejściu do ciała jako tekstu.

Rozdział trzeci natomiast jest poświęcony postaciom, w których życiu ważną rolę odgrywa zarówno relacja z matką, jak i z córką. Interpretacji poddano bohaterki powieści *Life Before Man*, *Cat's Eye*, *The Robber Bride* oraz *The Blind Assassin*. Doktorantka ukazuje spustoszenie emocjonalne, które w życiu wybranych postaci wywołuje brak matczynej miłości. Wskazuje również na napięcie w międzypokoleniowym przekazie macierzyństwa pomiędzy zgodą na uprzedmiotowienie kobiety charakterystycznym dla wzorców patriarchalnych a pragnieniem podmiotowości typowym dla postawy feministycznej. Szczególnie interesująca jest tu analiza mało znanego opowiadania Atwood

p.t. „Giving Birth”, które Doktorantka klasyfikuje jako *labour narrative* i trafnie porównuje do noweli „The Yellow Paper” Charlotte Perkins Gilman.

Ostatni rozdział rozprawy, w którym mgr Feldman-Kołodziejuk koncentruje się przede wszystkim na najsłynniejszej powieści Atwood *The Handmaid's Tale* oraz na jej kontynuacji *The Testaments*, jest w moim odczuciu najciekawszy. Choć polemizowałabym z ujęciem Offred jako bohaterki post-feministycznej [chęć zapewnienia stabilnego domu córce można interpretować w kategoriach przemyślanej decyzji mającej na celu uniknięcie zaniedbań jej matki, a niekoniecznie jako postawę konserwatywną], fragmenty poświęcone post-feminizmowi i Phyllis Schlafly są znakomite. Szczególnie wartościowe wydają mi się dygresje Doktorantki o charakterze społeczno-politycznym, w których łączy tendencję do ograniczania praw reprodukcyjnych kobiet z ideologią nacjonalistyczną różnych państw – Rumunii, ZSRR, Francji, Argentyny, nazistowskich Niemiec – na różnych etapach historii. Doceniam odwagę, z jaką Autorka analizuje wątki judeochrześcijańskie w świecie przedstawionym *The Handmaid's Tale*, a także rolę erotyzmu jako strategii sprzeciwu wobec opresyjnej kontroli kobiet w Gilead, choć ujęcie Gilead jako utopii feministycznej wydaje mi się dość kontrowersyjne. Z pewną ostrożnością stosowałabym w analizie powieści dość schematyczne już dziś tezy Junga (str. 304), nie jest dla mnie ponadto jasne, co Autorka rozumie przez „the corporeal female body” (str. 323) [Can a body not be corporeal?]. W interpretacji cielesności i oporu warto by w moim odczuciu poszerzyć korpus teoretyczny o ujęcia bardziej współczesne, np. teorie Judith Butler dotyczące *vulnerability in resistance*. Czy, zdaniem Doktorantki, miłość Offred do jej dzieci można by scharakteryzować w tych kategoriach?

Podczas gdy analiza feministyczna jest w rozprawie poprawnie przeprowadzona, a przedstawione w niej refleksje są dojrzałe i nieszablonowe, słabszą stroną pracy doktorskiej mgr Feldman-Kołodziejuk jest niedopracowane tło historyczno-literackie. Jest to dla mnie zaskakujące, gdyż Autorka rozprawy od wielu lat występuje na konferencjach organizowanych przez Polskie Towarzystwo Badań Kanadyjskich i jest bez wątpienia zaangażowaną badaczką kultury Kanady. Moim zdaniem dużo więcej miejsca należałoby poświęcić w rozprawie wzorcom kobiecości w

kontekście kanadyjskim, które stały się przedmiotem licznych opracowań naukowych. Feminizm kanadyjski ma przecież również swoją specyficzną historię, poczynając od działalności Nellie McClung. Ponadto, Doktorantka przywołuje w rozprawie Jane Austen, siostry Brontë, Virginie Woolf, Jean Rhys, Angelę Carter, jednak nie podejmuje próby usytuowania postaci matek i córek u Atwood w szerszym kontekście literatury kanadyjskiej. Choć doceniam rozeznanie Doktorantki w klasyce brytyjskiej, bardziej uzasadnione w pracy poświęconej Margaret Atwood byłyby odniesienia do kanonu kanadyjskiego. Margaret Laurence, Carol Shields, Alice Munro to wybitne kanadyjskie pisarki, należące do tego samego pokolenia co Atwood, w których twórczości motyw macierzyństwa odgrywa także bardzo ważną rolę. W pracy pominięto również publikacje polskich badaczek dotyczące omawianych w rozprawie tematów (z wyjątkiem tekstów poświęconych Atwood), np. „*Unheroic Heroines*”: *The Portrayal of Women in the Writings of Margaret Laurence* (2007) prof. Doroty Filipczak, *Najeżdźcy w sukniach. Awans społeczny i zmiana wiktoriańskiego wizerunku kobiety w Kanadzie na przełomie XIX i XX wieku* (2015) dr hab. Magdaleny Paluszkiewicz-Misiaczek, czy moje własne analizy motywu macierzyństwa w literaturze kanadyjskiej, często bardzo zbieżne z omawianą przez Doktorantkę tematyką.¹ Szkoda, gdyż mogłyby one uczynić analizę pełniejszą i pomóc uwypuklić oryginalność portretów matek w twórczości Atwood.

Pragnę zaznaczyć, iż wskazując na pewne braki *Intergenerational Transmission of Motherhood in the Fiction of Margaret Atwood*, moim zamiarem nie jest deprecjonowanie wysiłku badawczego Doktorantki. Rozprawa mgr Feldman-Kołodziejuk stanowi ciekawe i wnikliwe studium twórczości Margaret Atwood. Świadczy o kompetencjach Autorki, która jest bez wątpienia wyróżniającą się na gruncie polskim znawczynią literackiego dorobku tej pisarki, a także teorii feministycznej. Wybrany temat jest ważny, szczególnie dziś, należy zatem docenić śmiałość i dojrzałość badawczą oraz etyczną Doktorantki. Zachęcałabym mgr Feldman-Kołodziejuk do publikacji rozprawy lub jej fragmentów i mam nadzieję, iż moje uwagi krytyczne pomogą w przygotowaniu tekstu do druku.

¹ Np. rozdziały III, IV i V w *Corporeal Itineraries: Body, Nation, Diaspora in Selected Canadian Fiction* (2010), czy “Maroon Mothers, Motherless Daughters: *At the Full and Change of the Moon* by Dionne Brand, *Le Livre d’Emma* by Marie-Célie Agnant, and *Drawing Down a Daughter* by Claire Harris” (2008).

Konkludując, stwierdzam że dysertacja Pani mgr Eweliny Feldman-Kołodziejuk stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz wykazuje wiedzę teoretyczną Kandydatki, a zatem spełnia warunki określone w art. 13.1 ustawy z dnia 14 marca 2003 roku oraz w Rozporządzeniu MNiSW z 26 września 2016 roku. Wnioskuje zatem o dopuszczenie Pani mgr Eweliny Feldman-Kołodziejuk do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Anna Branach-Kallos